

УДК 94:37(457.54)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2\(8\)-724-737](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2(8)-724-737)

Хряпін Едуард Олександрович кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін, «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61050, <https://orcid.org/0000-0002-4239-5069>

Руднік Денис Геннадійович кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін, «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61050, <https://orcid.org/0000-0002-8712-3606>

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКИХ ТРИРІЧНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КУРСІВ ІМЕНІ Г. СКОВОРОДИ ТА ХАРКІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТЕХНІКУМУ У 1920-Х РР.

Анотація. У статті розглянуто основні засади діяльності Харківських трирічних педагогічних курсів ім. Григорія Сковороди та Харківського педагогічного технікуму. В умовах становлення радянського уряду та докорінних перетворень у суспільно-економічному та політичному житті гостро постала проблема формування педагогічних кадрів для шкільної освіти. На перших етапах розвитку педагогічної освіти (1920-ті рр.) вищі педагогічні навчальні заклади були відкриті для роботи представникам української інтелігенції, яка мала ґрунтовну вищу освіту, отриману ще в класичних університетах імперського часу: Харківський імператорський, Харківський комерційний, Київський, Львівський, Новоросійський (Одеса), Варшавський, Петербурзький технологічний та ін. Окремі викладачі повернулися з еміграції або переїхали з Галичини, адже бачили для себе певні перспективи в умовах українізації та викладання українською мовою. Зазначається поіменний кадровий склад Харківських трирічних педагогічних курсів ім. Григорія Сковороди та дисципліни, які викладалися. Середній вік викладачів складав 32 роки – найбільш сприятливий вік для наукової та творчої діяльності. Серед викладачів були видатні науковці, літератори, історики та громадсько-політичні діячі, які мали досвід роботи в українських національних

органах влади революційного часу (М. Плевако, В. Бойко, Ф. Вишиваний, Т. Франко, О. Синявський, В. Мазуренко, В. Дністренко та ін.).

На основі архівних джерел прослідковано часті зміни керівного складу закладів освіти, що може бути продиктовано політичними та міграційними процесами. Незважаючи на досить важкі умови праці та матеріального забезпечення Харківські трирічні педагогічні курси та Харківський педагогічний технікум зміг забезпечити вчительськими кадрами Харківську шкільну округу (Куп'янськ, Охтирка, Суми).

Ключові слова: Харківські трирічні педагогічні курси ім. Г. Сковороди, Харківський педагогічний технікум, українізація, національна інтелігенція, викладацький склад, педагогічна освіта.

Khriapine Eduard Oleksandrovich Candidate of Historical Sciences, Assos. Prof., Acting Head of the Department of History and Socio-Economic Disciplines, Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council, Rustaveli-lane, 7, Kharkiv, 61050, <https://orcid.org/0000-0002-4239-5069>

Rudnik Denis Gennadiyovych Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of the Department of History and Socio-Economic Disciplines, Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council, Rustaveli-lane, 7, Kharkiv, 61050, <https://orcid.org/0000-0002-8712-3606>

**ON THE ISSUE OF THE ORGANIZATION OF THE
ACTIVITIES OF THE KHARKIV THREE-YEAR TEACHING
COURSES NAMED AFTER G. SKOVORODA AND THE
KHARKIV PEDAGOGICAL TECHNICAL SCHOOL In the 1920s**

Abstract. The article examines the main principles of activity of Hryhoriy Skovoroda Kharkiv three-year pedagogical courses and Kharkiv Pedagogical Technical School. In the conditions of the establishment of the Soviet government and fundamental transformations in socio-economic and political life, the problem of forming pedagogical personnel for school education became acute. At the first stages of the development of pedagogical education at the 1920s, higher pedagogical educational institutions were opened for representatives of the Ukrainian intellectuals, who had a thorough higher education received in the classical universities of the imperial era: Kharkiv Imperial, Kharkiv Commercial, Kyiv, Lviv, Novorossiysk (Odesa), Warsaw, St. Petersburg technological, etc. Some

teachers returned from emigration or moved from Galicia, because they saw certain prospects for themselves in the conditions of Ukrainization and teaching in the Ukrainian language. Named personnel of Hryhoriy Skovoroda Kharkiv three-year pedagogical courses and the disciplines taught. The average age of teachers was 32 years— it is the most favorable age for scientific and creative activity. Among the teachers were outstanding scientists, writers, historians and public and political figures who had experience working in Ukrainian national authorities during the revolutionary period (M. Plevako, V. Boyko, F. Vyshivany, T. Franko, O. Sinyavskyi, V. Mazurenko, V. Dnistrenko, etc.).

Based on archival sources, frequent changes in the leadership of educational institutions were traced, which may be dictated by political and migration processes. Despite rather difficult working conditions and material support, the Kharkiv three-year pedagogical courses and the Kharkiv Pedagogical Technical School were able to provide teaching staff to the Kharkiv school district (Kupyansk, Okhtyrka, Sumy).

Keywords: H. Skovoroda Kharkiv three-year pedagogical courses, Kharkiv Pedagogical Technical School, Ukrainization, national intellectuals, teaching staff, pedagogical education.

Постановка проблеми. Освітня система України у період становлення радянської влади опинилася перед низкою важких викликів. Після скасування імперської освітньої мережі нова влада поставила собі за мету провести докорінні перетворення в освітній царині, системі навчальних закладів усіх рівнів та сформувати новий кадровий корпус, який має відповідати новітнім соціально-економічним та політичним реаліям. Період першої половини 1920-х рр. відкрив можливості українській національній освітній інтелігенції започаткувати та розвинути українську національну освіту в Україні в цілому, та на Харківщині зокрема. Однак, державний контроль над освітою, навіть в умовах політики коренізації та українізації значно обмежував творчий та науковий потенціал українських освітян. Певний негативний вплив на розбудову освіти також мав конфлікт світоглядів «старої» та «нової» генерації освітян та політичних діячів. Врахування досвіду побудови педагогічної освіти в умовах військового стану, суперечливої державної освітньої політики та браку кваліфікованих викладацьких кадрів може стати доречним для сучасних науково-педагогічних працівників у часи післявоєнного відновлення української педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань розвитку педагогічної освіти в УСРР у 1920-і рр. має значну історіографію. Вивчення саме цієї проблеми розпочалось ще у 20-30-х рр. ХХ ст., що було зумовлено двома обставинами. По-перше, новий радянський режим, що затвердився на українських теренах і суспільстві, розпочав «інвентаризацію» попереднього «старого» здобутку з метою налагодження ефективної системи педагогічної освіти в регіонах. По-друге, сформувався представницький український адміністративно-партійний кадровий склад державного апарату, який інтегрувався та перетворився на складову частину політики коренізації-українізації. Одним із таких дослідників був С. Сірополко, який у фундаментальній праці висвітлює цей бурхливий період перетворень у педагогічній освіті, зокрема й існування та діяльність трирічних педагогічних курсів і педагогічних технікумів. У 40–80-х рр. ХХ ст. фахівці зосередились на освітніх, організаційно-кадрових, культурницьких сторонах питання (Г. Ясницький). За період 1990–2020-х рр. вийшла низка нових праць українських дослідників В. Майбороди, В. Липинського, Н. Аксакової, які проаналізували, систематизували та структурували стан педагогічної освіти в досліджуваній період. Але переважна більшість публікацій розглядає окремі аспекти цієї проблеми. Так, у колективній монографії за редакцією В. Смолія, розвідках Я. Верменич, Т. Маньківської висвітленні питання «українізації» педагогічних закладів, О. Осмолівської матеріальне становище викладачів у різнопрофільних закладах освіти. В. Марочко, Г. Хіллів, В. Верстюк, Т. Осташко, М. Галів, М. Ярушак студіювали персоналії репресованих освітян, науковців, громадсько-політичних діячів. Проте спеціалізованого дослідження щодо визначеної проблеми на сьогодні ще немає.

Джерельну базу дослідження складають віднайдені та вперше введені до наукового обігу архівні матеріали з Державного архіву Харківської області (цитуються зі збереженням орфографії), збірники матеріалів і документів органів влади, зокрема у збірнику, присвяченому 90-річчю Харківському гуманітарно-педагогічного інституту [7].

Метою статті є висвітлити стан кадрового забезпечення Харківських трирічних педагогічних курсів ім. Г. Сковороди та Харківського педагогічного технікуму станом на початок 1920-х рр. особлива увага звертається на рівень фахової освіти викладачів та керівних кадрів та дисципліни, які вони забезпечували.

Виклад основного матеріалу. Еволюція саме національної освіти в Харкові у Новітній час бере відлік від Першої Харківської української гімназії ім. Б. Грінченка та першої Харківської трудової ім. Б. Грінченка (осінь 1917 – літо 1920 рр. [7, с. 6–10]), де зосередився потужний і перспективний викладацький колектив та персонал. У зв'язку з реформуванням закладів педагогічної освіти (1920 р.) та з несприйняттям «спадщини» Центральної Ради, Української держави П. Скоропадського, УНР, було визнане за необхідне існування проміжних організаційних форм педагогічних шкіл та трирічних педагогічних курсів для підготовки вчительських кадрів.

Радянські реформи системи освіти знайшло своє відображення у Декларації від 26 січня 1919 р., де в розділі, присвяченому освіті, зазначалося: «Тимчасовий робітничо-селянський уряд зверне найсерйознішу увагу на організацію шкільної та позашкільної освіти. Створити єдину трудову школу на противагу старій шкільній організації, що ставила собі метою зміцнення панування буржуазії, відкрити широкий доступ до університетської та фахової освіти робітничим і селянським масам, організувати народні університети... Тимчасовий робітничо-селянський уряд України оголошує, що мова викладання в школах залежатиме від волі місцевого робітничого та селянського населення...». Також освітній процес регулювалися «Основами будівництва вільної єдиної трудової соціалістичної школи УСРР» та «Положенням про трудову школу УСРР» [1, с. 17; 12, с. 31]. У серпні 1920 р. 2-а Всеукраїнська нарада з питань освіти затвердила систему педагогічної освіти в Українській СРР, згідно з якою у початковій та семирічній школах мають працювати вчителі з вищою педагогічною освітою [19, с. 194]. Відповідно до цього постає необхідність навчання самих педагогічних кадрів для роботи у середніх та початкових школах.

Українська освіта вже мала досвід навчання українською мовою. До Харківських трирічних педагогічних курсів ім. Г. Сковороди перейшли окремі викладачі Першої Харківської української гімназії та Першої Харківської трудової школи ім. Б. Грінченка. На 1921/1922 навчальний рік на педагогічних курсах працювало 34 викладачі, середній вік яких складав 32 роки та які у своїй більшості мали вищу освіту (Табл. 1–2).

Таблиця 1.

**Відомості про розподіл праці поміж педагогічним персоналом
на 1921/1922 навч. роки на Педкурсах Гр. Сковороди [2, арк. 18–19]**

Прізвище, ініціали, дисципліна	Вік	Освіта
Вишиваний Ф. Х., фізика	31	Львівський університет
Колесниченко Л. І., біологія	35	Харківський університет
Голубенко М. П., математика	33	Харківський університет
Бобрук Як. В. (нерозбірливо)	72	Університет
Головко А. Г., аграрна економіка	37	Харківський технологічний інститут
Ковердинський В., словесність	36	Харківський університет
Лапкин О. П., фізіологія	37	Харківський університет
Гарашенко І. С., інструктор трудового навчання	46	Початкова
Мамонтів Я. А., психологія	33	[Московський – авт.] інститут комерції
Мизін О. В., образотворче мистецтво	22	Академія образотворчого мистецтва
Синявський О. А., українська мова	34	Харківський університет
Соболь Ф. М., спів	26	Університет (нерозбірливо)
Сліпко К. Я., образотворче мистецтво	22	Академія образотворчого мистецтва
Франко Т. І., історія літератури	32	Львівський університет
Тиховський П. Н., історія педагогіки	54	Університет
Фесенко В. М., математика	52	Харківський університет
Пущенко Ф. Д., чужі мови	42	Університет
Мирошніченко Ф. завхоз	21	Студент Харківського інституту народної освіти
Петренко І. К., діловод	21	Студент Харківського інституту народної освіти
Петренко Г. І., професор	[32]	Новоросійський університет
Йогансен, М. І., німецька мова	29	Харківський університет
Багалій Д. І., професор історії	64	Київський університет
Сулима М. Ф., педагогіка	28	Харківський університет
Федюченко Ф. Г., природознавство	34	Університет
Дністренко В. Г., соціальне виховання	[30]	Львівський університет

Таблиця 2.

**Відомості штатів і розподілу годин, що витрачаються на
працю лектора-керівника в осінньому триместрі 1922/1923 рр.
на 3-х річних Педкурсах ім. Гр. Сковороди
[2, арк. 62–61зв.]**

Прізвище, ім'я, по батькові	Освіта	Фах	Практичний стаж	Вік	Партійність	Предмети, які викладає і якими роботами керує
Вишиваний Федів Хомич	Ун-т (Львів)	Фіз.-мат.	10	1890	Поза- парт.	Фізика, Технологія експериментальн ого семінару
Колісниченко Леонід Іванович	Ун-т (Харків)	Природн ич. ф-т (?)	7	1886	Поза- парт.	Основи педології, соц. вих., його практичні завдання і форми. Семінар «Марксознавство»
Голубенко Микола Павлович	Ун-т (Харків)	Фіз.-мат.	9	1888	Не парт.	Математика
Карпенко Микифір Парфенович	Ун-т	Фіз.-мат.	24	1875	– . –	Математика, фізика (лабораторні)
Фесенко Валерій Михайлович	Ун-т (Харків)	Фіз.-мат.	30	1870	– . –	Математика, черчення і методи відображення
Гринь Степан Семенович	Комерц. ін-т	–	13	1885	– . –	Математика
Мазуренко Василь Петрович	Технол. ін-т	Хімія і техноло гія		1887		Хімія
Помаленький Гриць Григорович	Сільськог осп. ін-т	Агроном ія	3	1896	Не парт.	Хімія, біологія
Афасіїва Леоніла Петрівна	Вищі жіночі курси (Москва)	Природн .	7	1862	– . –	Біологія, геологія і космографія
Аніп Федір Іванович	Ун-т	Геогр.	7	1888	– . –	Страноведение
Лапкин Олекса Павлович	Ун-т (Харків)	Медич- ний	3	1884	– . –	Анатомія і фізіологія чоловіка, гігієна та санітарія, дитячий інструктор

Тиловський (Тимовський?) Павло Іванович	Ун-т (Варшав.)	Філол.	24	1866	Не парт.	Сучасний напрямок пед. ідей в рад. пед. думці
Ковз Олександр Васильович			4	1890	Не парт.	Фізичне виховання
Сліпко Костя Якович		Образот ворче мистецт во	4	1901	Не парт.	Історія дитячого малюнка, образотворча студія
Розештейн Марк Абр.		драм. літер.				Літер. драм. студії
Цапок Валентин Іванович				1896	Не парт.	Літер. драм. студії
Мамонтов Яків Андрійович						Сучасний стан педагогічної думки
Ягоцький Василь Петрович	Консер- ваторія	Музика і спів	10			Музично- вокальна студія
Шамрай Агапій Пилипович	Ун-т (Харків)	Істор.- філол. ф-т	3	1891	Не парт	Психологія, літературна студія
Ткаченко Іван Мак.	Ун-т (Харків)	філолог	3	1892	–. –	Література
Плевако Микола Антонович	Ун-т (Харків)	філолог	7	1890	–. –	Література, питання дитячої читанки, оповідання дитячої літератури
Синявський Олексій Наумович	Ун-т (Харків)	філолог	7		–. –	Рідна мова, літературний семинар
Іваневський О.	Ун-т	Істор.- філол. ф-т	5	1890	Не парт.	Німецька мова
Щилинський	Студ. у Н. Г. [Харків. ін-т нар. гос-ва]		4	1892	Кому- ніст. П(б)У	Види суспільно- корисної праці, семинар «Марксознавство»
Пець Петро Семенович	Студ. у Н. Г. [Харківсь кий ін-т нар. гос- ва]		4	1899	Поза- парт.	Розвиток народного господарства, радянське будівництво

Дністренко Всеволод Григорович	Ун-т (Львів)	Юр. ф-т	5	1891	Поза- парт.	Історія соціальних наук і рухів, історія матеріальної культури, семінар «Марксознавство»
Горбань Микола	Ун-т (Харків)	Іст.- філол. ф-т	3	1899	Не- парт.	Історія України в школі (?), семінар «Марксознавство»
Головко Андрій Гаврилович			12	1881	Поза- парт.	Економічна географія України

На початку 1920-х рр. відбувалася часта зміна керівників навчальних закладів, що може бути продиктовано політичними та міграційними процесами. Серед викладачів педагогічних курсів ім. Г. Сковороди можемо виокремити Миколу Антоновича Плеваку – перший директор Першої Харківської української гімназії ім. Б. Грінченка, якого на посаді було затверджено Міністерством освіти Української держави [15, с. 84]. Був випускником історико-філологічного факультету Харківського університету. На базі гімназії була утворена Перша Харківська трудова школа ім. Б. Грінченка, а М. А. Плеваку на посаді директора (змінив Олександр Іванович Попов 1919–1921 рр.). Харківські трирічні педагогічні курси були утворені на базі старших класів Першої Харківської трудової школи восени 1920 р. О. І. Попов став їх першим завідувачем, – випускник історико-філологічного факультету Харківського університету, реформатор української системи освіти. Він був одним із засновників українських шкіл, названих іменами видатних письменників, факультету соціального виховання Харківського інститут народної освіти, перший директор Українського науково-дослідного інституту педагогіки [16, с. 92–94]. За 1921/1922 навчальний рік у документах фігурує як завідувач курсів значиться Леонід Іванович Колісниченко (випускник Харківського університету) [4, арк. 14]. Приблизно, у вересні 1922 р. завідувачем педагогічних курсів був В. П. Александров [3, арк. 15]. У грудні 1922 р. завідувачем курсів педагогічний колектив обрав Федора Хомича Вишиваного (1890–1951 рр.), – випускник філософського факультету, фізико-математичного відділення Львівського університету [2, арк. 42–44зв; 11, с. 222]. За словами дослідників Ф. Х. Вишиваний обіймав посаду до 1929 р. [11, с. 225].

У 1924–1925 рр. наступним завідувачем курсів був Василь Сидорович Бойко (1893–1938 рр.) – випускник історико-філологічного

факультету Київського університету. У роки національно-демократичної революції був обраний до Центральної Ради від студентства, був секретарем Виконавчого комітету (Малої ради), входив до складу організаційних та військових комісій Української Центральної Ради [5, арк. 451; 10, с. 70]. З найменування посади В. С. Бойка у документах є розбіжності. У довідці від квітня 1925 р. він зазначений як завідуючий педагогічними курсами ім. Г. Сковороди, хоча в архівних фондах зберігся протокол вечірнього засідання губернської педагогічної наради від 30 червня 1923 р. Нарада у першому пункті порядку денного постановила: «Усюди найменування “трирічних педагогічних курсів” замінити словами “чотирирічний педагогічний Технікум”» [4, арк. 16–16зв].

Викладання велося українською мовою та цілком вкладалося в рамки політики українізації. Відзначимо, що за словами дослідників, формування української освітньої мережі для Харкова мало визначальне значення. Станом на 01 жовтня 1923 року у Харківській губернії українське населення складало 79,2% було 29,1% українських шкіл, 49,2% – українсько-російських шкіл, 21,7% – російських шкіл [8, с. 85–86]. Загалом, українізація дала свої результати. Відзначають, що «міста поступово ставали осередками української ідентичності: у Харкові частка українців протягом 1923–1933 рр. зросла з 38% до 50%. ... Численну групу тих, хто сприяв практичному проведенню українізації, стали вихідці з Галичини, які повірили у серйозність намірів уряду і приїхали до УСРР» [9, с. 215]. Серед викладачів Харківських трирічних педагогічних курсів ім. Г. Сковороди та Харківського педагогічного технікуму такими були: Ф. Х. Вишиваний, Т. І. Франко (виїхав з Харкова влітку 1922 р.), В. Г. Дністренко. Справа формування національної української освіти стала пріоритетом для всіх українців, не зважаючи на їхнє політичні переконання та регіон походження.

Педагогічні заклади освіти були покликані вирішити нагальну проблему нестачі вчителів у післяреволюційній Україні. За підрахунками С. О. Сірополка у 1927/1928 навчальному році з 612366 восьмирічних дітей до школи не потрапили 216659, з 331698 9-річних – 101618, тобто близько третини дітей не були охоплені шкільною освітою через брак вчителів та шкільних приміщень [18, с. 669]. Припустимо, що така ситуація була і в попередні роки. Для вирішення проблеми кадрового голоду на початку 1920-х рр. влада пішла екстенсивним шляхом – масове відкриття педагогічних навчальних закладів – інститутів народної освіти (17 закладів), трирічних педагогічних курсів (100 закладів), короткотермінові педагогічні курси

(понад 130 закладів) та педагогічних технікумів, що супроводжувалося низкою проблем – нестачею матеріально-технічної бази та фінансування, низьким рівнем підготовки та абітурієнтів та їх малочисельність. У подальшому цю мережу значно скоротили [13, с. 25; 14, с. 61].

Станом на 1923 р. Харківські трирічні педагогічні курси ім. Г. Сковороди серед 12 навчальних педагогічних закладів округи були найбільшими за кількістю викладачів, і були на другому місці за кількістю учнів (Табл. 3.). Ситуація в Харківській окрузі була аналогічною з іншими регіонами України [13, с. 25]. У 1924 р. випускників Харківських трирічних педагогічних курсів направляли на роботу у Куп'янськ, Охтирку та Суми [6, арк. 20].

Таблиця 3.

Опис установ, підчинених підвідділу підготовки робітників освіти, 1923 р. [3, арк. 63]

Число	Назва установи	Число учнів	Число учителів	Число тех. персоналу	На чий средства утримуються
1	3-х річні Педагогічні курси імені Сковороди в Харкові	122	28	6	На державні
2	3-х річні Єврейські Педагогічні курси в Харкові	45	14	2	//
3	3-х річні Курси учительок рукоділля в Харкові	63	15	1	//
4	3-х річні Педагогічні курси в Богодухові	106	15	2	//
5	– в Краснокутську	90	12	1	//
6	– в Охтирці	84	15	4	//
7	– у Валках	79	14	2	//
8	– Вовчанську	153	13	2	//
9	– в Білопілью	112	15	2	//
10	– в Лебедині	18	6	1	Інтернат утримується на місцеві средства
11	– Тростянці Охтирського повіту	25	6	1	На місцеві средства не удерживається
12	4-х місячні Курси соц. виховання	40	15	1	На державні средства
Що одержують Пед. курси на повітах з місцевих средств – відомостей нема, – але після відомостей з зими – майже нічого					

Умови праці викладачів та співробітників педагогічного навчального закладу були досить важкими. Так, за 1923/1924 навчальний рік заробітну платню отримували не в повному обсязі та із значними запізнення (інколи до двох місяців). Наприклад, у грудні 1923 р. було виплачено лише половину від місячного посадового окладу, а загальна заборгованість за 1923 р. досягла 9398 крб. [4, арк. 19]. Про розмір заробітної плати педагогічного технікуму (на 1927 р.) свідчать дані С. О. Сірополка: 98 крб. отримували викладачі жінки та 204 крб. чоловіки, а середня заробітна плата становила 50 крб. Окрім проблем із заробітною платою викладачі вищих навчальних закладів та шкіл страждали від невпорядкованості житлових умов, харчового та матеріального забезпечення [18, с. 784–787; 17, с. 299–301].

Висновки. Період революції 1917–1921 рр. відкрив значні можливості для подолання обмежень на отримання освіти національною мовою. Низка видатних діячів громадсько-політичного та освітянського руху, більшість з яких мала ґрунтовну університетську освіту, долучилася до розбудови педагогічної освіти, адже потреба у вчителів у часи постреволуційних перетворень була надзвичайно гострою. Попри непрості умови праці та плинність керівних кадрів національна інтелігенція зробила свій внесок у подолання педагогічного кадрового дефіциту у Харківському регіоні на початку 1920-х рр. У подальшому перспективним є дослідження долі викладацького складу у період наступу політичних репресій у кінці 1920-х – у середині 1930-х рр. та процеси «пролетаризації» вищих педагогічних навчальних закладів у контексті заміщення української національної інтелігенції, яка мала досвід педагогічної роботи та громадсько-політичної діяльності ще в роки дореволюційні та революційні роки.

Література:

1. Гончаренко В. Д. Кодифікація законодавства України про освіту (1920–1970-ті рр.) // Юрид. наук. електрон. журн. 2022. № 2. С. 16–21.
2. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. Р-820, оп. 1, спр. 330.
3. ДАХО. Ф. Р-820, оп. 1., спр. 740.
4. ДАХО. Ф. Р-820, оп. 1, спр. 744.
5. ДАХО. Ф. Р-820, оп. 1, спр. 1055.
6. ДАХО. Ф. Р-820, оп. 1., спр. 1060.
7. 90 років Харківському гуманітарно-педагогічному інституту / під заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків : ТОВ «Бізнес Інвестор Груп», 2010. 313 с.
8. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки : колектив. моногр. / за ред. В. А. Смолія. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. 392 с.

9. Верменич Я. Національна реформа 20–30-х рр. в Україні: підсумки, політичні наслідки, судження // Пробл. історії України: факти, судження, пошуки. 2004. Вип. 11. С. 210–224.

10. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник. Київ, 1998. 255 с.

11. Галів М., Ярущак М. Репресований освітянин Федір Вишиваний (1890–1951): за матеріалами архівно-кримінальної справи // Проблеми гуманітар. наук. Серія Історія. 2020. Вип. 3–45. С. 218–239.

12. Культурне будівництво в Українській РСР : зб. документів. Київ : Держ. Вид-во політ. літ., 1959. Т. 1: 1917 – червень 1941 рр. 452 с.

13. Липинський В. В., Аксакова Н. О. Становлення мережі та структури педагогічної освіти в УСРР у 1920-і рр. // Наука. Релігія. Суспільство. 2001. № 3. С. 23–30.

14. Майборода В. К. Особливості розвитку системи вищої педагогічної освіти в УРСР (1917–1941 рр.) // Укр. іст. журн. 1990. № 11. С. 58–64.

15. Маньківська Т. О. Викладання предметів українознавства у школах Харківської губернії в 1917–1918 рр. // Актуал. пробл. методики навчання історії, правознавства та суспільствознав. дисциплін. Харків, 2015. Вип. 7. С. 82–90.

16. Марочко В., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). Київ : Науковий світ, 2003. 302 с.

17. Осмоловська О. Ю. Матеріальне становище професорсько-викладацьких кадрів вузів України у 20-ті рр. // Наукові записки НПУ ім. М. Драгоманова. 2002. Вип. 47. С. 297–302.

18. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наук. думка, 2001. 912 с.

19. Ясницький Г. І. Розвиток народної освіти та Україні (1921–1932 рр.). Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. 256 с.

References:

1. Goncharenko, V. D. (2022). Kodifikatsiya zakonodavstva Ukraïny pro osvitu (1920–1970 rr.) [Codification of Ukraininan legislation on education (1920–1970s)]. *Yuridichniy naukovyi elektronniy zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*. Nr. 2. P. 16–21 [in Ukrainian].

2. Kharkiv Regional State Archive (KRSA) F. R-820, inventory 1, case 330.

3. KRSA F. R-820, inventory 1, case 740.

4. KRSA F. R-820, inventory 1, case 744.

5. KRSA F. R-820, inventory 1, case 1055.

6. KRSA F. R-820, inventory 1, case 1060.

7. Ponomarova, H. (ed). (2010). *90 rokiv Kharkiv'komu humanitarno-pedagogichnomu instytutu [90 years of the Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Institute]*. Kharkiv: TOV “Bisnes Investor Group”, 313 p. [in Ukrainian].

8. Smoliy, V. A. (ed.). (2003) *“Ukrainizatsiya” 1920–30-kh rr.: peredumovy, здобутky, uroky [“Ukrainization” of the 1920s and 1930s: prerequisites, achievements, lessons]*. Kyiv, 392 p. [in Ukrainian].

9. Vermenych, Ya. (2004). Natsionalna reforma 20–30-kh rr. V Ukrayini: pidsumky, politychni naslidky, sudzhennya [National reform of the 20-30s in Ukraine: results, political consequences, judgments]. *Problemy istoriyi Ukrayiny: fakty, sudzhennya, poshuky – Problem history of Ukraine: facts, judgments, searches*. Issue 11. P. 210–224 [in Ukrainian].

10. Verstyuk V. & Ostashko, T. (1998). *Diyachi Ukrains'koi Tsentralnoi Rady. Bibliografichnyi dovidnyk [Personalities of the Ukrainian Central Rada]*. Kyiv, 255 p. [in Ukrainian].

11. Haliv, M. & Yarushak, M. (2020). Represovannyi osvityanyn Fedir Vyshyvanyi (1890–1951): za materialamy arkhivno-kryminalnoyi spravy [The repressed educator Fedir Vyshyvanyi (1890–1951): on the materials of the archival-criminal case]. *Problems of humanities. History*. Issue 3–45. P. 218–239 [in Ukrainian].

12. *Kulturne budivnytstvo v Ukrainskiy RSR: zbirnyk dokumentiv [Cultural construction in the Ukrainian SSR: a collection of documents]*. (1959). Kyiv, Vol. 1. 452 p. [in Ukrainian].

13. Lipinski, V. V. & Aksakov, N. A. (2001). Stanovlennya merezhi ta struktury pedagogichnoyi osvity v USSR u 1920-ti rr. [Formation of Network and Structure of Pedagogical Education in USSR in the 1920s]. *Nauka. Religiya. Suspilstvo – Science. Relegion. Society*. Nr. 3. P. 23–30 [in Ukrainian].

14. Maiboroda, V. K. (1990). Osoblyvosti rozvytku systemy vyshchoyi pedagogichnoyi osvity v URSR (1917–1941) [Features of the development of the system of higher pedagogical education in the Ukrainian SSR (1917–1941)]. *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. Nr. 11. P. 58–64 [in Ukrainian].

15. Mankivska, T. O. (2015). Vykladannya predmetiv ukrainoznavstva u shkolakh Kharkivskoi gubernii v 1917–1918 rr. [Teaching subjects of Ukrainian studies in schools of the Kharkiv province in 1917–1918]. *Aktualni problemy metodyly navchannya istorii, pravoznavstva ta suspilstvoznachnykh dystsiplin – Actual problems of teaching methods of history, jurisprudence and social science disciplines*. Issue 7. P. 82–90 [in Ukrainian].

16. Marochko, V. & Hillig, G. (2003). *Represovani pedagogy Ukrainy: zhertvy politychnoho teroru (1929–1941) [Repressed teachers of Ukraine: victims of political terror (1929–1941)]*. Kyiv: Naukovyi svit. 302 p. [in Ukrainian].

17. Osmolovska, O. Yu. (2002). Materialne stanovyshche profesorsko-vykladatskykh kadriv vuziv Ukrayiny eu 20-ti rr. [The material situation of the teaching staff of higher education institutions of Ukraine in the 1920s.]. *Naukovy zapysky NPU im. M. Drahomanova – Scientific notes of NPU named after M. Drahomanov*. Issue. 47. P. 297–302 [in Ukrainian].

18. Siropolko, S. (2001). *Istoriya osvity v Ukraini [History of education in Ukraine]*. Kyiv: Naukova dumka. 912 p. [in Ukrainian].

19. Yasnytskyi, H. I. (1965). *Rozvytok narodnoyi osvity na Ukraini (1921–1932 rr.) [Development of public education in Ukraine (1921–1932)]*. Kyiv, 1965. 256 p. [in Ukrainian].